

ספר שמות פרק א'

הקדמה: בפרק א' מתוארים בקצרה שני תהליכים הפוכים העוברים על בני ישראל במצרים. התהליך הראשון הוא התהליך של ההתחזקות וההתרבות העצומה של בני ישראל במצרים, תהליך שבו בתקופה קצרה יחסית הופכת משפחת יעקב ממשפחה בת 70 נפש להיות ממש עם. כתוצאה מתהליך זה בני ישראל הופכים מ"אורחים רצויים" להוות איום על המלך המצרי החדש שמתחיל תהליך חדש, תהליך של החלשת בני ישראל שמטרתו לעצור את קצב הריבוי הטבעי שלהם. כך קורה שמשפחת יעקב אשר התקבלה במצרים כמתואר בספר בראשית ברצון ובשמחה והפכה להיות מקורבת מאוד לשלטון המצרי, הופכת בתחילת ספר שמות למיעוט אתני שעל ראשו מרחפת סכנת השמדה.

פסוקים א'-ז': ספר שמות הוא המשך ישיר של סיפורי ספר בראשית, ועל כן מתחילה המילה הראשונה בספר במילים "ואלה שמות..." שבראשן ו' החיבור, להדגשת הקשר בין סוף ספר בראשית לבין תחילת ספר שמות. בפרק א' של ספר שמות מתחילה "פרשת השיעבוד", כלומר תיאור השיעבוד של בני ישראל במצרים על ידי המצרים. פסוקים א'-ז' מתארים בקצרה את הפיכתם של בני ישראל ממשפחה אחת לעם. כזכור בסוף ספר בראשית עברו יעקב ובניו לגור במצרים ליד יוסף שהיה המשנה למלך מצרים. לאחר מות יוסף וכל אחיו ובני דורם, בני ישראל התרבו מאוד כפי שמתואר בפסוק ז': "ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאוד מאוד, ותימלא הארץ אותם" (הכותב מדגיש את התרבות בני ישראל ע"י שימוש בריבוי פעלים ("פרו וישרצו וירבו ויעצמו") ובאמצעות השימוש במילה החוזרת "מאוד מאוד").

פסוקים ח'-י"ד: פסוק ח' פותח בהכרזה: "ויקם מלך חדש על מצרים", כלומר – מלך חדש עולה למלוך במצרים, והוא לא מכיר ולא זוכר את כל מעשי יוסף שתוארו בספר בראשית. המלך החדש חושש מן ההתרבות המספרית העצומה של בני ישראל במצרים. החשש המצרי הוא שבעת מלחמה יצטרפו בני ישראל לאויבי המצרים, ובגלל שהם רבים מאוד הם עלולים להוות איום על מצרים. לכן, פרעה מלך מצרים מחפש תחבולות בכדי שיוכל להיפטר מבני ישראל או לפחות להחליש אותם מאוד.

סיבה אחרת לגזירות שיטיל בהמשך פרעה על בני ישראל מופיעה בספר **"קדמוניות היהודים"** שכתב **יוספוס פלביוס (יוסף בן מתתיהו)** בשנת 94 לספירה. לדברי יוספוס, המצרים קנאו בבני ישראל על חריצותם והצלחתם הכלכלית: "כשראו את גזע הישראלים הולך ועושה חיל, וכי מפורסם הוא בגודל רכושו שהשיגו במידותיו הטובות ובכישרון המעשה שלו, התחילו מדמים, שגידולו מכוון נגדם, ושכחו במרוצת הזמן את הטובות שעשה להם יוסף..."

בימי המלך החדש התרחש שינוי קיצוני במעמדם של בני ישראל במצרים, לאחר שחיו בה תקופה ארוכה ללא הטרדות, פרעה החדש גוזר על בני ישראל גזירות קשות, ומכריח אותם לעבוד עבורו בעבודות קשות בבניין ובחקלאות ומטיל עליהם מיסים.

▪ הגזירות שמטיל פרעה על בני ישראל:

פסוק י"א: פרעה ממנה "שרי מיסים" שיהיו מפקחים ואחראים על עבודות הכפיה של בני ישראל, לבנות לפרעה "ערי מסכנות" – ערים שבהם יאספו ויאגרו אספקה ומזון לצרכי תושבי מצרים ועבור הצבא המצרי. העיר רעמסס נקראת על שם רעמסס, אחד ממלכי מצרים הקדמונים, שיזם מפעלי בניה נרחבים במצרים. העיר השנייה המוזכרת בפסוק – פיתום – נבנתה גם היא כבסיס אספקה לצבא מצרים, והיא נקראת כך כשילוב של שתי מילים במצרית שפירושו: "בית מקדשו של האל אתם".

פסוק י"ג: המצרים מעבידים את בני ישראל בעבודות קשות וממררים את חייהם.

פסוק ט"ו: פרעה מחליט להרוג את כל הבנים שיוולדו לבני ישראל במצרים, ולהשאיר בחיים רק את הבנות. פרעה קורא למיילדות (שפרה ופועה) ומצווה עליהם להרוג את הבנים, אך המיילדות פועלות באומץ ולמרות הציווי של פרעה, הן לא מצייתות למלך משום שהיו יראות אלוהים.

בני ישראל מכונים בפרק בכינוי "עבריים", המופיע במקרא כדי לתאר את הניגוד בין בני ישראל לבין מי שאינו מבני ישראל. מקור הכינוי "עבריים" בא לתאר את מי שהגיעו מעבר לנהר פרת – משם, כזכור, הגיעה משפחתו של אבי שושלת העבריים, אברהם, כפי שמסופר בספר בראשית.

פסוק כ"ב: לאחר שפרעה מבין שהמיילדות לא נשמעות להוראותיו, הוא מצווה את כל עמו להשליך ליאור כל תינוק של בני ישראל ולהרגו, כלומר הוא מעביר את האחריות להריגת התינוקות מהמיילדות אל כל העם המצרי.

■ יספוס פלביוס מתאר את עבודות הפרך של בני ישראל כך:

"ציוו את בני ישראל לבנות חומות לערים וסכרים שימנעו את היאור להפוך לביצה בשעת הגיאות, והיו מתישים (המצרים) את כח בני גזענו בבנין הפירמידות עד שנעשו מומחים באומנויות שונות ולמודי-עמל. וכן היו בענויים משך זמן של ארבע מאות שנה, והמלחמה היתה נטושה בין שני הצדדים: כי המצרים רצונם היה להשמיד את ישראל בעבודות פרך, ואילו אלה השתדלו תמיד להראות שמתגברים על פקודות הרשע".

לסיכום, גזירות פרעה מתוארות בספר שמות פרק א' בהדרגתיות: בהתחלה הוא מעביד את בני ישראל בעבודות קשות במטרה להתיש את כוחם, לצמצם את מספרם ולהמאיס עליהם את החיים במצרים. אולם, תכנית זו נכשלת ובני ישראל ממשיכים להתרבות כמתואר בפסוק י"ב: "וכאשר יענו אותו, כן ירבה וכן יפרוץ". לכן, פרעה מכביד את העבודות ולאחר מכן הוא עובר לתכנית של השמדה פיזית של העם. גם תכנית זו מתחילה בהסתר, בדברי פרעה למיילדות, אך לאחר מכן הופכת להיות גזירה גלויה המחייבת את כל העם המצרי להרוג כל תינוק של בני ישראל.